

Alen Mujkanović*

KOMANDNA ODGOVORNOST- OBLIK ODGOVORNOSTI ILI POSEBNO KRIVIČNO DJELO

Sažetak

Krivnja, odnosno krivična odgovornost komandanata ili nadređenih koji su izdali naređenja za počinjenje zločina ili su na drugi način učestvovali u direktnom počinjenju zločina nije bila sporna ni u ranijoj krivičnopravnoj teoriji i praksi, a ni danas. Odgovornost, odnosno krivnja tih nadređenih utvrđuje se pomoću instituta učiniteljstva, saučiniteljstva odnosno saučesništva. Radi se o tzv. direktnoj komandnoj odgovornosti. Problem nastaje kada treba dokazati krivnju osoba koje su zauzimale položaje unutar državnih i vojnih organizacija, te koje su imale naredbodavna ovlaštenja, a nisu naredile počinjenje zločina (tačnije nema dokaza za to), a njihov doprinos zločinu je značajan. Upravo zbog navedenog međunarodna zajednica je, u cilju zaštite civila, vojnika, ratnih zarobljenika, odgovorila uspostavom specifičnog oblika krivnje, odnosno odgovornosti, koji se u teoriji i praksi naziva komandna/ zapovjedna odgovornost, indirektna komandna odgovornost, odnosno komandna odgovornost *stricto sensu*.

Ključne riječi: komandna odgovornost, oblik krivnje/ odgovornosti, posebno krivično djelo, direktna komandna odgovornost, indirektna komandna odgovornost.

* Mr. sc., Pravni fakultet Univerziteta u Zenici

UVOD

Karakter krivičnih djela, koja se u krivičnopravnoj teoriji i praksi nazivaju krivična djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava, veliki broj osoba koje su uključene u njihovo počinjenje, uključenost visokih državnih i vojnih ličnosti, utjecali su da se u krivičnom pravu počne razmišljati o uspostavi specifičnog oblika krivnje, odnosno odgovornosti, kojim će se utvrditi odgovornost/ krivnja takvih osoba, kada uobičajene teorije ne daju rezultate, a doprinos takvih osoba zločinima je izvjestan. Ovakvim nastojanjima doprinjele su strahote Drugog svjetskog rata, te uključenost visokih državnih i vojnih službenika u počinjenje zločina. Međutim, problem je bio kako dokazati odgovornost osoba koje nisu direktno učestvovala u radnji izvršenja ili su u vrijeme učinjenja zločina bili udaljeni od mjesta učinjenja, pa je veza sa zločinom slabija. Odbrana optuženih direktnih počinitelja zločina bila je „*samo sam izvršavao naredjenja*“, međutim, upravo ti nadređeni, u pravilu, tvrde da nisu naredili takvo što, a naredjenja za počinjenje zločina se u pravilu ne izdaju u pismenoj formi.

Upravo ovdje dolazi do izražaja oblik odgovornosti koji je svojstven zločinima, sistemskom kriminalitetu, te koji na najbolji način odražava učesće osoba na komandnim pozicijama u tim zločinima. Nečinjenje komandanta, odnosno njegovo nepoduzimanje mjera koje su mogle spriječiti zločine, jednako je počinjenju tih zločina. Njegova pasivnost može dovesti do strahovitih zločina, jer oni kojima je on nadređeni u svojoj moći posjeduju organizaciju i tehničku mogućnost koja može dovesti do zločina ukoliko se nad njima ne vrši adekvatan nadzor. Kada uobičajene teorije odgovornosti ne daju rezultate, a osobe koje su komandovale nesumnjivo su dio tih zločina, tada na scenu stupa ono što se u modernom krivičnom pravu naziva komandna ili zapovjedna odgovornost.

1. Pojam komandne odgovornosti

Iako se čini da pojam komandne odgovornosti nije sporan, u literaturi, pa i u praksi, prisutno je da ni određeni dio stručne, pa i veliki dio šire javnosti ne zna, u dovoljnoj mjeri, šta podrazumjeva komandna odgovornost u onom smislu riječi u kojem se ona upotrebljava u stručnoj literaturi i sudskoj praksi. Pojam *komandna odgovornost* (eng. Command responsibility, hr. zapovjedna odgovornost) razvio se iz koncepta „*odgovornog komandovanja*“ koji je bio uključen u rane konvencije o humanitarnom pravu. Prije svega tu treba pomenuti Haške konvencije o zakonima i običajima ratovanja na kopnu iz 1889. godine i Haška konvencija o pridržavanju zakona i običaja ratovanja na kopnu iz 1907. godine, te Pravilnik

o pridržavanju zakona i običaja rata na kopnu, koji je dodatak (aneks) prethodno navedenoj konvenciji. Upravo odgovorno komandovanje je nadređenoj osobi dodijelilo dužnost da stvori uslove da bi njegovi podređeni mogli postupati u skladu sa međunarodnim pravom.

Pojam komandne odgovornosti obuhvata, kao što i sama riječ upućuje, da se radi o odgovornosti (krivnji) onoga koji komanduje, one osobe koja ima moć da usmjerava i kontroliše djelovanje određenog kruga ljudi, svojih podređenih, koji nad njima ima naredbodavna ovlaštenja. Iz navedenog vidljivo je da je jedan od centralnih pojmova komandne odgovornosti komandovanje odnosno zapovjedanje. Prema profesoru Ž. Horvatiću komandovanje ili zapovjedanje predstavlja usmeno, pismeno ili znakovima izdan zahtjev ili nalog podređenom, utemeljen na zakonu ili službenim propisima, kojim se jasno prikazuje ponašanje koje se zahtijeva od podređenog.¹

Dakle, komandant odnosno nadređeni je odgovoran za izdavanje zakonitih naredbi. Izdavanje nezakonitih naredbi povlači odgovornost (krivnju) komandanta, ali ne onaj oblik odgovornosti odnosno krivnje komandanta koji je predmet našeg interesovanja.

Međutim, komandant se može pozvati na odgovornost i kada nije izdao nezakonito naredjenje, kada nije direktno učestvovao u počinjenju zločina, već ne poduzima mjere koje može poduzeti, koje mu nameće međunarodno pravo, kako bi spriječio podređene da počine zločine ili da ih kazni za počinjene zločine. Dakle, odgovorno komandovanje, pored obaveze na zakonito izdavanje naredbi, obuhvata i obavezu kontrolisanja podređenih, nadzora nad njima.

Upravo ovdje dolazi do tzv. indirektna komandne odgovornosti, kada nadređeni ne konzumira svoju funkciju kontrolisanja i usmjeravanja svojih podređenih. Komandant je odgovoran za svoje nečinjenje, za svoj propust, za svoje teško zanemarivanje dužnosti i obaveza koje mu nameće međunarodno pravo. On je nosilac garantne funkcije u odnosu na civile, ratne zarobljenike itd. Prethodno navedene radnje čine suštinu pojma komandna ili zapovjedna odgovornost.

Iz navedenog izvlači se sljedeći zaljučak, a to je da pojam komandna odgovornost obuhvata tri aspekta. Prvi aspekt, koji predstavlja pojam komandne odgovornosti u najširem smislu, obuhvata odgovornost, odnosno krivnju komandanta koji je izdao naredbu za počinjenje zločina ili na neki drugi način učestvovao u direktnom počinjenju zločina. Dakle, radi se o di-

¹ Ž. Horvatić, *Riječnik kaznenog prava*, Masmedia, Zagreb 2002, 662.

rektnoj komandnoj odgovornosti. U krivičnompravnom smislu nadređeni se tretira kao učinilac ili saučesnik u krivičnom djelu, te se u tom smislu radi o tzv. direktnoj komandnoj odgovornosti. Ovaj termin se rijetko upotrebljava jer se tretira kao jedan od načina direktnog počinjenja (ko naredi..).

Drugi aspekt obuhvata odgovornost odnosno krivnju nadređenog koji nije poduzeo mjere da spriječi počinjenje zločina, te treći aspekt koji obuhvata krivnju nadređenog koji nije poduzeo mjere da kazni počinioca zločina. Drugi i treći aspekt, odnosno nesprečavanje zločina i nekažnjavanje za učinjeni zločin, predstavlja komandnu odgovornost *stricto sensu*, komandnu odgovornost u užem smislu, odnosno indirektnu komandnu odgovornost, odnosno odgovornost (krivnju) koja se u teoriji i praksi naziva komandna ili zapovjedna odgovornost i koja je predmet ovog rada.

U literaturi i praksi naših prostora (zemlje bivše SFRJ) za komandnu odgovornost se koristi i termin zapovjedna odgovornost. Razlika između dva navedena pojma je samo jezička, u zavisnosti koji se jezikom služimo. Međutim bitno je naglasiti da se veoma često u sudskoj praksi i literaturi koristi i naziv „ *odgovornost nadređenog* “. Pojmovi komandna ili zapovjedna upućuju na vojnu organizaciju, dok pojam odgovornost nadređenog upućuje na odgovornost (krivnju) osobe koja je nadređena. Razlika nije samo jezička nego je i suštinska. Komandna odgovornost u modernom krivičnom pravu je odgovornost (krivica) i vojnih i civilnih nadređenih. Civilni nadređeni nije komandant, dok je vojni komandant i nadređeni, pa stoga smatramo da pojam *odgovornost nadređenog* bolje obuhvata suštinu same odgovornosti, odnosno krivnje koje je predmet rada.

Na kraju bitno je naglasiti da ćemo se u za potrebe ovog rada služiti pojmovima komandna, zapovjedna i odgovornost nadređenog, te da će se za potrebe ovog rada raditi o sinonimima. Iako smo istakli sveobuhvatnost naziva *odgovornost nadređenog* u radu se koristimo nazivom komandna odgovornost zbog aktuelnosti naziva, te korištenja ovog naziva i u pozitivnom krivičnom zakonodavstvu BiH.

2. Komandna odgovornost- oblik odgovornosti ili posebno krivično djelo

Pravna priroda komandne odgovornosti shvata se i interpretira različito. Uočljivo je da je komandnu odgovornost moguće inkriminisati na dva načina, te joj time odrediti i pravnu prirodu, i to kao posebnu vrstu odgovornosti, odnosno krivnje ili kao posebno krivično djelo. Na ovakvo rješenje utiče i činjenica da li se na komandnu odgovornost gleda iz ugla međunarodnog (krivičnog) prava ili iz ugla nacionalnih prava, odnosno zakonodavstava.

Smatramo da je priroda komandne odgovornosti u međunarodnom (humanitarnom, krivičnom) pravu manje/ više nesporna. Ona je u svim međunarodnim dokumentima određena kao poseban oblik krivnje/ odgovornosti, za određena krivična djela. Kao primjer možemo navesti Dopunski protokol I iz 1977. godine, Statut Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), Statut Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu (MKSJ) i Statut Stalnog međunarodnog krivičnog suda (MKS).

Pravna priroda komandne odgovornosti u nacionalnim zakonodavstvima je različita. Dok neke zemlje, kao BiH,² slijede primjere međunarodnog krivičnog prava, inkriminišući komandnu odgovornost kao oblik odgovornosti, druge zemlje, kao npr. Hrvatska,³ Srbija⁴, komandnu odgovornost inkriminišu kao posebno krivično djelo.

Propust nadređenog, koji ima garantnu ulogu, u odnosu na civile, zarobljenike itd., ima težinu, ako ne i veću nego direktni počinitelj krivičnog djela. Suština njegove odgovornosti, odnosno krivice je u njegovom propuštanju obaveza koje mu nameće međunarodno pravo i njegova garantna pozicija. Njegova vinost je neupitna, on svojom sviješću o zločinu, te nečinjenjem, doprinosi krivičnom djelu, on želi ili pristaje na počinjenje zločina.

² Član 180, stav 2: " Činjenica da je neko od krivičnih djela iz člana 171- 175 i člana 177- 179 ovog zakona učinjeno od strane podređenog, ne oslobađa njemu nadređenu osobu krivice, ukoliko je ta nadređena osoba znala ili je mogla znati da se njen podređeni sprema učiniti takvo djelo ili da je već učinio takvo djelo, a nadređena osoba je propustila da preduzme nužne i razumne mjere da spriječi učinjenje krivičnog djela, odnosno da učinilac tog djela bude kažnjen ". Krivični zakon BiH, Službeni glasnik BiH, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10.

³ Član 167 a: 1) " Za kaznena djela iz članka 156- 167 ovog Zakona kaznit će se kao počinitelj vojni zapovjednik ili druga osoba koja stvarno djeluje kao vojni zapovjednik ili druga osoba koja stvarno djeluje kao vojni zapovjednik ili nadređena civilna osoba ili druga osoba koja u civilnoj organizaciji ima stvarnu vlast zapovjedanja ili nadzora, ako su znali da podređeni čine ta kaznena djela ili se spremaju počinuti ih, a nisu poduzeli sve razborite mjere kako bi ih u tome spriječili. U tom slučaju neće se primijeniti odredbe članka 25. stavka 3 ovog Zakona. 2) Osobe navedene u stavku 1. ovog člana koje su morale znati da se podređeni spremaju počinuti jedno ili više kaznenih djela iz članaka 156- 167 ovog Zakona pa zbog propuštanja dužnog nadzora nisu poduzele sve razborite mjere kojima bi se spriječilo počinjenje tih kaznenih djela, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do osam godina. 3) Osobe navedene u stavku 1. ovog člana koje ne prosljede stvar nadležnim vlastima u cilju provođenja istrage i kaznenog progona nad neposrednim počiniteljima kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina. Zakon o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona R. Hrvatske, Narodne novine br. 105/ 04.

⁴ Član 384: 1) Vojni zapovjednik ili lice koje faktički vrši ovu funkciju , koje znajući da snage kojima komanduje ili koje kontroliše pripremaju ili su započele vršenje krivičnih djela iz člana 370- 374, člana 376, člana 378- 381, i člana 383, ovog zakonika ne poduzme mere koje je mogao i bio dužan da poduzme za sprečavanje izvršenja djela, pa usled toga dođe do izvršenja tog djela, kaznit će se kaznom propisanom za to delo. 2) Drugi pretpostavljeni koji znajući da lica koja su mu potčinjena pripremaju ili su započela vršenje krivičnih djela iz člana 370- 374, člana 376, člana 378- 381, i člana 383, ovog zakonika u vršenju poslova u kojima im je on pretpostavljeni ne poduzme mere koje je mogao i bio dužan da preduzme za sprečavanje izvršenja djela, pa usled toga dođe do izvršenja djela, kaznit će se kaznom propisanom za to delo. 3) Ako je delo iz stava 1 i 2 ovog člana učinjeno iz nehata učinilac će se kazniti kaznom zatvora do tri godine. Krivični zakonik R. Srbije, Službeni glasnik RS, br. 85/ 05.

Smatra se da dolazi, ukoliko bi komandnu odgovornost odredili kao oblik odgovornosti, miješanja umišljajnog i nehatnog postupanja, odnosno da se istom kaznom (vrstom i mjerom) može kazniti nadređni koji je znao ili koji je mogao znati za zločine. Naravno, ukoliko se odbaci stajalište da postoji komandna odgovornost i po osnovu nehata (mogao znati), navedene kritike bile bi neosnovane. Jedna od kritika, koje se upućuju, komandnoj odgovornosti kao obliku odgovornosti, odnosno krivnje, odnosi se na treći elemenat komandne odgovornosti, gdje postoji obaveza nadređenog da spriječi ili kazni počinioca krivičnih djela. Tačnije, sporan je ovaj drugi dio trećeg elementa, *da kazni počinioca*. Nadređeni će biti kriv za djela koja počine njegovi podređeni ukoliko ih ne kazni za protivpravna ponašanja, te će se i nadređeni kazniti za ta djela npr. genocida, ratnih zločina itd. Najveći argument koji se upućuje ovakvom određenju je ne postojanje uzročno-posljedične veze između nekažnjavanja i konkretnih zločina.

Uzročno-posljedična veza sa budućim zločinima je nesporna, jer nadređeni koji ne kazni podređene upućuje, možemo reći, odobravanje za počinjenje sličnih djela u budućnosti. Međutim, uzročna veza sa zločinom koji se već desio je upitna. Smatra se da kazniti nadređenog zato što nije kaznio svoje podređene je opravdano, ali smatrati nadređenog odgovornim za genocid, zato što nije kaznio podređene koji su počinili taj genocid, je sporno.

Upravo zbog gore izloženih kritika dolazi u, nacionalnim zakonodavstvima, do određenja komandne odgovornosti kao posebnog krivičnog djela. Najaktuelnije je tzv. *troslojno određenje komandne odgovornosti* (njemački model). Obično se u prvom stavu određuje da će se kazniti nadređeni koji je znao, a nije spriječio zločine, te će se nadređeni kazniti kao i počililac tog krivičnog djela. U stavu dva predviđa se nehatni oblik djela, odnosno radi se o kršenju dužnosti nadzora, te se određuje da će se kazniti nadređeni koji je mogao/ morao znati, te se i određuje i blaža kazna u odnosu na stav 1.

U stavu dva obično se radi o teškom zanemarivanju dužnosti. Stav tri odnosi se na nadređenog koji ne prijavi zločine, te se i određuje blaža kazna. Određeni autori smatraju da je ovakvim određenjem komandna odgovornost je bliža kontinentalnom pravu, odnosno bliža je krivičnom pravu, onako kako ga pravници obrazovani na kontinentu razumijevaju.

Zanimljiv je primjer, na koji način je Srbija inkriminirala komandnu odgovornost, kao posebno krivično djelo. Sam naziv djela je *Nesprečavanje krivičnih djela protiv međunarodnog prava* (Član 384 KZ-a R. Srbije)⁵. Sta-

⁵ Krivični zakonik R. Srbije, Službeni glasnik RS, br. 85/ 05.

vom jedan odgovoran je nadređeni koji znajući da se pripremaju ili su se vrše djela, ne spriječi podređene da ih počine. Stav 1 odnosi se na vojne nadređene de jure i de facto. Stav 2 je isti, samo se odnosi na civilne nadređene, također de jure i de facto. Stavom tri predviđen je nehatni oblik ovog djela. Zanimljivo je istaći da KZ Srbije, u okviru ovog djela ne predviđa situaciju kada nadređeni ne prijavi počinjenje djela ili ne kazni učinioce krivičnog djela.

Obzirom da odbacujemo nehatno postupanje, u kontekstu komandne odgovornosti, odvajanje drugog tzv. standarda saznanja, je suvišno, jer se odrednicom imao razloga znati, mogao znati, morao znati, želi navesti samo donja granica odgovornosti, odnosno krivnje komandanta.⁶ Problem koji se javlja kod određenja komandne odgovornosti kao posebnog krivičnog djela je pitanje zastare. Obzirom da bi status takvog krivičnog djela, kao međunarodnog krivičnog djela bio upitan, odnosno da se ne bi radilo o međunarodnom zločinu, kao npr. genocidu, ratnom zločinu, smatramo da bi u ovom slučaju moglo doći do zastare krivičnog djela. Obzirom da je, veoma često, i interes države, da se njeni komandanti ne nađu u situaciji da krivično odgovaraju, smatramo da bi se moglo desiti (tačnije dešava se) da i sama država, odnosno njeni organi "učestvuju" u procesu zastare, skrivajući optužene, onemogućivši njihovu dostupnost pravosudnim organima itd.

Ukoliko se komandna odgovornost propiše kao oblik odgovornosti za krivična djela genocida, ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti, zastara krivičnog gonjenja i kažnjavanja komandanata je onemogućena, shodno međunarodnim odredbama o nezastarijevanju najtežih zločina.

Naravno, mnogo veću pažnju treba obratiti, elementu komandne odgovornosti koji govori o obavezi komandanta *da kazni* podređene. Bitno je ponovo naglasiti da obaveza na kažnjavanje, u međunarodnom tumačenju, ne obuhvata da je komandant obavezan izreći krivičnu sankciju, već mjere koje su u njegovoj moći. Kritika koja bi se mogla uputiti odvajanju obaveze na kažnjavanje, kao posebnog krivičnog djela, je ta, što je međunarodno pravo, da kažemo, stepenovalo opasnost ovog nekažnjavanja od strane nadređenog, davši mu značaj elementa komandne odgovornosti. Obzirom na navedeno države su, shodno međunarodnim obavezama, imale zadatak inkriminisati, komandnu odgovornost, u obliku koji je predviđen međunarodnim konvencijama.

Druga stvar na koju je bitno ukazati je ta da države, u okviru posebnog krivičnog djela komandne odgovornosti, propisuju blage kazne za nepri-

⁶ D. Atanacković, *Krivično pravo- posebni deo*, Beograd 1985, 498.

javljivanje zločina. Tako je u SR Njemačkoj propisano da će se nadređeni kazniti za neprijavljivanje zločina, ne više od pet godina. Republika Hrvatska za neprijavljivanje zločina propisala je kaznu od jedne do pet godina. Ukoliko u obzir uzmemo gore navedeni problem zastare, može se desiti da, prema KZ –u Hrvatske, zastara krivičnog gonjenja tog nadređenog zastari nakon deset godina!?

KZ Srbije ne propisuje kažnjavanje za neprijavljivanje zločina, u okvirima komandne odgovornosti. Zakonodavac u Srbiji smatrao je da bi nadređenog koji ne prijavi počinjenje zločina, mogli smatrati počiniocem opšteg krivičnog djela neprijavljanja krivičnog djela i učinioca (član 332, stav 3). Preme navedenom krivičnom djelu odgovorno je službeno lice, koje u vršenju svoj službe, sazna za krivično djelo i učinioca pa ih svjesno ne prijavi. Propisana kazna je od 6 mjeseci do pet godina. Obaveza prijavljivanja postoji za djela za koja je propisana kazna zatvora od 30-40 godina.⁷ Ovakvim određenjem dolazi se u situaciju da nadređeni, za neprijavljivanje djela ili počinoca, ne može odgovarati za sva djela koja su predviđena krivičnim djelom nesprečavanje vršenja krivičnih dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom. Tako je krivičnim djelom (nesprečavanje vršenja krivičnih djela protiv čovječnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom) predviđena odgovornost nadređenog za krivična djela genocid, ratni zločini itd.

Pažnju treba obratiti i na ostala krivična djela obuhvaćena gore navedenim djelom, kao što su protivpravno ubijanje i ranjavanje neprijatelja (član 378), protivpravno oduzimanje stvari od ubijenih (član 379), povreda parlamentara (član 380), surovo postupanje sa ranjenicima i bolesnicima (član 381), uništavanje kulturnih dobara (član 383). Iako su navedena djela obuhvaćena komandnom odgovornošću, nadređeni koji ne prijavi djelo ili učinioca gore navedenih djela, ne bi odgovarao za neprijavljivanje, shodno članu 332, stav 3, jer po ovom članu odgovara službena ili odgovorna osoba koja svjesno propusti da prijavi krivično djelo svog podređenog koje je on učinio pri vršenju vojne, službene ili radne obaveze, ako se za to djelo prema zakonu može izreći *kazna zatvora od 30- 40 godina*.

Za krivična djela protivpravno ubijanje i ranjavanje neprijatelja (član 378), u stavu 1 *propisana je kazna od 1- 15 godina*; protivpravno oduzimanje stvari od ubijenih (član 379), stav 1, *propisana kazna je od 1- 5 godina*; povreda parlamentara (član 380), *propisana kazna je od 6 mjeseci- 5 godina*; surovo postupanje sa ranjenicima i bolesnicima (član 381), *propisana kazna od 6 mjeseci- 5 godina*; uništavanje kulturnih dobara (član 383),

⁷ Krivični zakonik R. Srbije, Službeni glasnik RS, br. 85/ 05.

propisana kazna je od 3- 15 godina. Iz navedenog je vidljivo da zbog težine zapriječene kazni, nadređeni koji ne prijavi navedena krivična djela, a koja su obuhvaćena komandnom odgovornošću, ne može biti krivično odgovoran. Kada navedene odredbe upredimo sa KZ-om BiH, može se zaključiti da je krivnja nadređenog, po KZ-u BiH, za nekažnjavanje podređenih (neprijavlivanje) koji su počinili krivična djela npr. protivpravno ubijanje i ranjavanje neprijatelja (član 177) i protivpravno oduzimanje stvari od ubijenih (član 178), neupitna. Međutim, nadređeni prema KZ-u Srbije nije odgovoran za neprijavlivanje gore navedena dva krivična djela.

Smatramo da tretirati komandanta pod opšte krivično djelo neprijavlivanja krivičnog djela ili učinioca, ne bi bilo kriminalnopolitički opravdano niti bi ispunilo ciljeve generalne prevencije. Naime, komandant ima ulogu garanta, dakle ima obavezu, zaštite civila, zarobljenika, te se neispunjavanje ove njegove garantne obaveze, ne može u potpunosti obuhvatiti opštim krivičnim djelom. Odgovornost komandnata je mnogo veća, te i posljedice njegovog neprijavlivanja su teže i opasnije po čovječanstvo. Mora se priznati da ne prijavljivanje nekog „ *običnog* “ krivičnog djela, nema istu težinu kao neprijavlivanje genocida.

Nekažnjavanje ratnih zločina ima daleko veće posljedice po čovječanstvo i po integritet nacionalnog pravnog sistema, nego nekažnjavanje drugih krivičnih djela. Zanimljivo je istaći i stav Beogradskog centra za ljudska prava gdje je istaknuto da uključivanje nekažnjavanja u komandnu odgovornost je neophodno jer se jedino tako, jedna pojava u stvarnosti, pravno opisuje na potpun i valjan način, čime se postiže prava simbolička i preventivna svrha kažnjavanja ratnih zločina. Pripadnici vojnih jedinica, kao individue, rukovodeći se osnovnim ciljem upotrebe oružane sile u koju su uključeni, poduzimaju i radnje koje nisu izrekom naznačene u zapovjedima, a sve radi ostvarenja naznačenog cilja. Kada oni takvim radnjama uđu u sferu izvršenja ratnih zločina, a njihov zapovjednik, znajući zatakvo postupanje, ništa ne poduzme u odnosu na počinitelje takovog zločina, on u biti proširuje sferu svoje zapovjedi, tolerirajući takvo ponašanje njemu podređenih. Upravo tu nastaje odgovornost zapovjednika i za nekažnjavanje, odnosno neprocesuiranje počinitelja zločina, što je po samoj biti zapovjedanja aktivni dio njegove funkcije zapovijedanja.⁸

Kao primjer možemo navesti i presudu Vrhovnog suda Republike Hrvatske gdje je navedeno da: „*Nesankcioniranje postupka njemu podređenih lica, koje su oni poduzimali u ostvarenju cilja, radi kojeg je i formirana Voj-*

⁸ R. Adrić, M. Stojanović, K. Kruhonja, *Praćenja suđenja za ratne zločine*, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek 2009, str. 45.

*ska Krajine, a koji su protivni odredbama međunarodnog prava... u naravi predstavlja, toleriranjem istog postupanja, proširenje zapovjedi i na takve aktivnosti i u odnosu na osobe koje do tog trenutka nisu poduzimale slične radnje. Da su i druge osobe, neposredni izvršitelji radnji, kojima se ostavruju obilježja kaznenog djela iz člana 120 OKZ RH, takvo toleriranje doživjeli kao proširenje temeljne zapovjedi ukazuje i samo zbivanje na terenu “.*⁹

Zadaća komandanata je spriječavanje zabranjenih posljedica, koje bi nastupile radnjama njemu podređenih. Ovo spriječavanje može se odnositi na radnju koja nije poduzeta, ali i na radnju koja je ostvarena, te radi spriječavanja budućih postupaka njemu podređenih, zadaća nadređenog je da izrazi svoj jasan stav zapovjedivši kažnjavanje ili procesuiranje počinitelja. Upravo zbog navedenog kažnjavanje, odnosno neprocesuiranje podređenih, koji su počinitelji zločina, treba biti dio komandne odgovornosti. Uzročna veza sa zločinom koji se već desio je zaista slabija, međutim osobu kojoj je dodjeljena moć da naređuje, kojoj je dat mehanizam da spriječi i kazni, ne možemo posmatrati izvan konteksta počinjenog zločina. Upravo radi budućih zločina, budućeg angažovanja nadređenih, komandant koji ne kazni za zločine, pristaje da se takvi zločini u buduće tolerišu i ohrabrivaju.

Smatramo da je nepravdo koje nastaje nekažnjavanjem, odnosno neprocesuiranjem, jedanko nepravdi koje nastaje nespriječavanjem zločina. Upravo zbog navedenog, težina neprijavlivanja genocida, ratnih zločina, ne može se uporediti sa neprijavlivanjem nekog običnog krivičnog djela. U kontekstu obaveze kažnjavanja bitno je navesti i dokument koji je bio na snazi u VRS-u, u vrijeme agresije na BiH. Tako su od strane Vojnog tužilaštva VRS-a, donesene Smjernice vojnih tužilaca za utvrđivanje kriterijuma za krivično gonjenje, od 06.10.1992. godine, gdje je navedeno: “*Ako starješine saznaju da su jedinice oružanih snaga VRS-a ili njihovi pripadnici počinili ili čine takva djela (kršenje međunarodnog humanitarnog prava) i ne poduzmu korake da sami spriječe posljedice takvih djela i da izlože izvršioce krivičnom gonjenju, i sami postaju odgovorni za ta krivična djela “.*¹⁰

Smatramo da uzročna veza, između zločina koji se desio i propusta nadređenog da prijavi taj zločin, je zaista slabija. Međutim, ta veza ne po-

⁹ Vrhovni sud Republike Hrvatske: Presuda u predmetu I Kž- 743/ 03, od 23.10.2003. godine. Navedeno prema: D. Kos.: *Zapovjedna kaznena odgovornost*, Inženjerski biro, Aktualna pitanja kaznenog zakonodavstva, Zagreb 2004.

¹⁰ Navedeno prema: Sud BiH, Prvostepena presuda u krivičnom predmetu br. X- KR- 05/24, Tužilac protiv Stupara i dr. 29.07.2008. godine, 181, [http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/presude/2008/Stupar\(14.04.2010\).](http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/presude/2008/Stupar(14.04.2010).)

stoji kada se radi o običnom krivičnom djelu npr. krađe. Kod krivičnih djela, odnosno zločina, kao što je npr. genocid, radnja činjenja se ne dešava, odnosno veoma rijetko se dešava u jednom trenutku, npr. oduzimanje tuđe pokretne stvari. Obzirom da je genocid, slobodno možemo reći zločin kolektiviteta, te kao takav, kao što je i na konkretnim primjerima dokazano, njegova radnja/ radnje činjenja se protežu duži vremenski period, traju danima (Srebrenica) ili čak i mjesecima (Ruanda), možemo reći da nekažnjavanje, odnosno neprocesuiranje zločina, svakako uzrokuje zločine koji će se dešavati u narednim danima. Tako je u presudi generalu Krstiću navedeno da je on imao efektivnu kontrolu nad Drinskim korpusom VRS-a, već 13. jula, kada su počela masovna ubistva, a dan kasnije dio njegovih jedinica sudjelovao je u napadu na Žepu, dok je drugi dio jedinica učestvovao u masovnim ubistvima, u genocidu u Srebrenici.¹¹

Postavljamo pitanje, da li bi u Srebrenici bilo ubijeno 8 000 muškaraca i djece, da su već 13. jula, odgovorni bili procesuirani. Svakako da, ako zločin ne bi bio spriječen, procesuiranjem izvršilaca zločina, genocid u Srebrenici bio bi, u najmanju ruku, umanjen. Broj ubijenih bio bi manji. Nečinjenje generala Krstića, njegovo nekažnjavanje ili neprocesuiranje direktnih izvršilaca, prvih dana genocida, svakako je u uzročno- posljedičnoj vezi sa zločinima koji su se desili narednih dana, odnosno u vezi je sa, da tako kažemo, količinom neprava, odnosno brojem ubijenih. Ovdje svakako treba naglasiti da se svakako posebno tretira uzročnost kod krivičnih djela propuštanja. Radi se o određenoj vrsti hipotetičkog kauzaliteta, pa je samim tim ovaj problem izraženiji i kod komandne odgovornosti.

Propuštanje fizički ne može biti uzrokom (*ex nihilo nihili*). Problem treba rješavati tako što će se poći od toga da pravo ponekad izjednačuje nespriječavanje posljedice s njenim prouzrokovanjem. Kod propuštanja ne radi se o prouzrokovanju posljedice, već o nespriječavanju posljedice izazvane drugim uzrocima, iako se njeno nastupanje moglo i moralo spriječiti.¹²

U vezi navedenog postavlja se pitanje na osnovu čega je nadređeni dužan spriječiti nastupanje zabranjene posljedice? Njegova obaveza počiva na međunarodnom pravu, i njegovom utjecaju na nacionalno pravo, gdje je eksplicite navedena ova dužnost nadređenog. S druge strane ova obaveza se iscrpljuje iz garantane pozicije nadređenog i garantnog odnosa. Ključna osoba kod komandne odgovornosti je nadređni, odnosno garant, koji se nalazi u posebnom pravnom odnosu prema zaštićenom dobru. Ova

¹¹ MKSJ, Tužilac protiv R. Krstića, IT- 98- 33, <http://www.icty.org/action/cases/krstic> (12.11.2009.).

¹² B. Pavišić/ B. Grozdanić/ P. Veić: *Komentar kaznenog zakona*, III izmjenjeno i dopunjeno izdanje, Narodne novine, Zagreb 2007, 105.

njegova obaveza ima uporište u dva bitna sadržaja garantne funkcije, zaštiti i nadzoru.¹³ U teoriji se obično navode, u oblasti zaštite, obaveze koje izviru iz: a) životne povezanosti (obitelj); b) zajedničkog pothvata (alpinistički uspon, splavarenje). U sektoru nadzora navode se: a) na temelju prethodne protudužnosne radnje; b) na temelju stvarne vlasti osobe nad izvorom opasnosti i c) na osnovu obaveze nadzora nad osobom. Upravo obaveza nadzora nad osobom je garantna obaveza nadređenog nad podređenim.

Pored garantne pozicije KZ BiH, u članu 21, stav 2, zahtijeva se još jedan uslov, a to je da je propuštanje, u vrijednosnom smislu, jednako činjenju (kaluzula jednake vrijednosti). O pogubnim posljedicama propuštanja nadređenog ranije smo izveli zaključke, koji ukazuju na mogućnost veće opasnosti propusta nadređenog i od samog činjenja direktnog učinitelja. Obzirom da se zločin može počiniti i ubistvom jedne osobe, te se može raditi i o izolovanom incidentu ili ekscesu, s kojim nadređeni nema ništa, njegova obaveza na kažnjavanje je svojevrsan korektivni faktor. Ukoliko je nadređeni saznao za zločin, nakon njegovog počinjenja, poduzimanjem mjera kojima će se kazniti, odnosno procesuirati direktni izvršilac, je obaveza koja mu daje šansu da izbjegne odgovornost. Možemo reći da je, u određenom stepenu, kažnjavanje obaveza koja ide u prilog nadređenom.

Tako je i u Upustvu i naredbi o primjeni pravila Međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama R BiH, iz 1992. godine navedeno da su svi komandanti jedinica i svaki pripadnik oružanih snaga pojedinačno odgovorni za primjenu ovih pravila ***te da su starješine dužne preduzeti korake propisane pravilima protiv lica koja ih krše.***¹⁴

Jedna od kritika koje se upućuju MKSJ-u, od strane pravnik koji dolaze iz kontinentalnog pravnog sistema, jeste da taj sud stoji na temeljima anglosaksonskog pravnog sistema, te je i razumjevanje opštih instituta krivičnog prava u skladu sa, da kažemo anglosaksonskom logikom. Međutim, činjenica je da je MKS više orijentisan kontinentalnom shvaćanju krivičnog prava, te je i u Statutu MKS-a, komandna odgovornost propisana kao oblik odgovornosti za određene zločine, te je i obaveza nadređenih na kažnjavanje, odnosno procesuiranje podređenih osnov za odgovornost za počinjeni zločin.

Određenjem komandne odgovornosti, kao oblika odgovornosti, potpunije se ispunjavaju obaveze koje nacionalnom zakonodavstvu nameće me-

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Upustvo Ministra odbrane o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u Oružanim snagama Republike BiH, Službeni list R BiH, br. 15/92.

međunarodno pravo. Komandna odgovornost, kao posebno krivično djelo, nije pravi odgovor na obavezu usklađivanja sa Statutom MKS-a i međunarodnim pravom. Smatramo da se ovakvim rješenjem omogućava preuzimanje postupaka, od strane MKS-a. U prilog ovome ističemo činjenicu da nekoga optužiti, pa u krajnjoj instanci i osuditi, za međunarodni zločin npr. genocid, nije isto kao nekoga optužiti za samostalno krivično djelo, čije je porijeklo, kao međunarodnog zločina, upitno. S druge strane, nije isto nekoga kazniti dugotrajnim zatvorom, dok u drugom slučaju neko se kažnjava radikalno manjom kaznom. Također, ni stigma koju nosi počinitelj genocida, ratnih zločina itd. nije ista kao ona koju nosi počinitelj nekog samostalnog krivičnog djela, čiji karakter, kao međunarodnog krivičnog djela je upitan.

Obzirom da je članom 3, alineja b, KZ-a BiH propisano da je svrha kažnjavanja zaštita i satisfakcija žrtve krivičnog djela, smatramo da progon za obično krivično djelo, umjesto za međunarodni zločin, ne pruža dovoljan osjećaj žrtvama da je pravda zadovoljena, odnosno ne bi ispunio svrhu kažnjavanja.

Kritike koje bi se mogle uputiti određenju komandne odgovornosti, onako kako je to uradila Hrvatska, jeste određenje prema stavu 2, člana 167 a, u koje se navodi *da osobe navedene u stavku 1, ovog člana, koje su morale znati, da se podređeni, spremaju počinuti jedno ili više kaznenih djela...* Odgovornost nadređenog, prema stavu 2, odnosno konstrukcija *morale znati*, obuhvata kako namjeru tako i nehaj.¹⁵ Obzirom da nije izričito navedeno, smatramo da stav 2, obuhvata i direktni i eventualni umišljaj.

Ukoliko konstrukcija *morao znati* obuhvata i direktni umišljaj, smatramo da bi se time morala mijenjati i pravna kvalifikacija djela. Time nadređeni ne bi trebao biti kriv za kršenje dužnosti nadzora, što predstavlja stav 2, već bi se radilo krivičnom djelu zbog kojeg nadređeni namjerno krši dužnost nadzora. On namjerno, odnosno umišljajno ne nadzire podređene kako bi oni počinili zločine, pa stoga njegova krivnja ne bi se trebala odvajati od tih zločina. Ovo i jeste logika komandne odgovornosti kao oblika odgovornosti.

U literaturi postoje razmišljanja da određenje *morao znati* predstavlja nehat, pa je samim tim i komandna odgovornost, u jednom od oblika, nehatna.¹⁶ Ovakav stav odbacujemo pozivajući se na gore navedeni komentar KZ-a Hrvatske kao i na presudu Okružnog suda u Beogradu, gdje je navedeno da: “ ... *lokacija povera na tijelu ubijenih ukazuje da je on*

¹⁵ Opširnije vidjeti: B. Pavišić/ B. Grozdanić/P. Veić, 448.

¹⁶ B. Ristivojević, *Odgovornost potčinjenih u međunarodnom krivičnom pravu: komandna odgovornost*. Pravni fakultet N. Sad, N. Sad 2003, 117.

pri tome morao znati da takvim radnjama može izazvati smrt oštećenih, pa je to i hteo, što znači da je postupao sa direktnim umišljajem“.¹⁷

Sljedeći problem na koji je bitno ukazati, a koji opterećuje BiH, pa i zemlje regiona, jeste problem dvojnog državljanstva. Dakle, osoba koja ima državljanstvo BiH, i Srbije ili Hrvatske, obzirom na ustavnu zabranu izručenja vlastitih državljana, može, da kažemo, u određenoj mjeri „*birati*“ gdje će bit procesuirana. Naravno, svaka osoba koja ima dvojno državljanstvo, obzirom na oblik inkriminacije komandne odgovornosti, radije će birati da bude procesuirana po krivičnom zakonodavstvu Srbije ili Hrvatske. Dva su razloga za ovo:

1. priroda krivičnog djela- svaka osoba će radije, svojim bjekstvom, pristati na opciju da bude procesuirana za obično krivično djelo nego za međunarodni zločin;
2. visina zapriječene kazne- zapriječene kazne za međunarodne zločine su visoke, dok je za poseno krivično djelo puno blaža. U vezi ovog drugog razloga je i gore navedeno pitanje zastare, te mogućnost blažeg kažnjavanja zbog nehatnog oblika komandne odgovornosti.

U posljednje vrijeme veoma često se kao pozitivan primjer ističe i potpisivanje Sporazuma o međusobnom izvršenju sudskih odluka u krivičnim predmetima koji se potpisuje sa zemljama u regionu. Ovakvi sporazumi su veliki doprinos obzirom na sveprisutnu zloupotrebu dvojnog državljanstva, gdje se osoba npr. optužena u BiH, svojim bjekstvom u susjednu državu, skloni od krivičnog gonjenja ili od izvršenja krivične sankcije.

Dakle, suština sporazuma je da osoba koja je presuđena u BiH, a nalazi se npr. u Srbiji, čije državljanstvo ima, pored državljanstava BiH, neće moći izbjeći pravdi, jer će shodno sporazumu, država izvršiti presudu države gdje je postupak vođen. Međutim, velike rezerve izražavamo prema navedenim sporazumima, s aspekta komandne odgovornosti, jer osobe koje su optužene i presuđene, po osnovu komandne odgovornosti u BiH, nalaze se u neravnopravnom položaju.

Svakao je bitno pomenuti i potpisivanje Ugovora o pravnoj pomoći u građanskim i krivičnim stvarima između BiH i Srbije kojim se dodatno precizira i pojednostavljaju uslovi pružanja međunarodne pravne pomoći između dvije drave. Ugovorom je precizirano i ustupanje krivičnog gonjenja, gdje je kao ključni kriterij, pored državljanstva, utvrđeno i prebivalište optuženog. Prema tome osoba, koja se ne može izručiti drugoj državi, zbog svog držav-

¹⁷ Navedeno prema: Bilten Okružnog suda u Beogradu, br. 62/ 2004, 68.

ljanstva, bit će procesuirana u državi boravišta ili prebivališta. Druga država će toj državi ustupiti krivično gonjenje sa svim dokaznim materijalom.

Šta to praktično znači? Iz ugla komandne odgovornosti to podrazumjeva da će osumnjičeni za zločine počinjene u BiH, koji imaju dvojno državljanstvo (takvih je veliki broj) i koji imaju prebivalište ili boravište u Srbiji, moći biti procesuirani u Srbiji i u predmetima u kojima se tretira komandna odgovornost. Ta osoba će shodno KZ-u Srbije biti procesuirana za krivično djelo iz člana 384 i neće biti optužena i eventualno presuđena za međunarodni zločin npr. genocid, ratni zločin itd. Dakle, prema navedenom ugovoru državljani Srbije su u povoljnijem položaju i ugovor, u tom segmentu, je u određenoj mjeri diskriminatorski za BiH i njene državljane. Sve ovo vodi pravnoj nesigurnost, nejednakosti pred zakonom, te dolazi i do diskriminacije. U odnosu na zemlje regiona državljani BiH se stavljaju u neravnopravan položaj, jer za iste radnje ili propuste, da kažemo za učestvovanje u istim bitkama, mogu biti kažnjeni za mnogo teža djela i mnogo strožijom kaznom.

Iz gore navedenog smatramo da su sve zemlje, koje su nastale raspadom SFRJ, odnosno na koje se proteže nadležnost MKSJ-a, trebale na istovjetan način inkriminisati komandnu odgovornost. Obzirom da je ranije istaknuto da je komandna odgovornost, u određenoj mjeri međunarodni propis, te kao takav treba biti ugrađen u nacionalne sisteme, smatramo da su sve zemlje, nasljednice bivše SFRJ, trebale prihvatiti određenje komandne odgovornosti prema statutu MKSJ-a. Ovim bi se osigurao jednak tretman svih osoba koje su optužene za zločine počinjene na teritoriji bivše SFRJ i nakon prestanka rada MKSJ-a.

Mišljenja smo da ni preuzimanje predmeta od strane nacionalnih sudova, prema pravilu 11 bis Statuta MKSJ-a, nije moguće u predmetima u kojima se tretira komandna odgovornost (mada je preuzet takav jedan predmet od strane RH, Norac i Ademi), jer svaki komandnant ili nadređeni koji je presuđen u BiH, po osnovu komandne odgovornosti, je ratni zločinac, učinilac genocida, dok prema KZ-u Srbije ili Hrvatske on to nije. On je počinilac posebnog krivičnog djela, koje ne spada u međunarodne zločine. Također smatramo da su državljani BiH u neravnopravnijem položaju, od osoba koje su državljani Srbije ili Hrvatske, a koji su počinili zločine na teritoriji BiH.

Kritike koje bi mogli uputiti troslojnom određenju komandne odgovornosti jesu blage kazne (Njemačka i Hrvatska). Blaže kažnjavanje za nehat je opravdano, međutim zapostavlja se činjenica da se u tom slučaju radi o *profesionalnom nehatu*. Radi se o nehatu osoba koja po svom pozivu ili za-

nimanju dužna su da budu pažljivija nego druge osobe. Prilikom utvrđivanja nehatata, prema našem KZ-u, može se uzeti u obzir profesija učinioca, te bi ona mogla biti od uticaja upravo kod određenja i odmjeravanja kazne.

Što se tiče stava 3, odnosno neprijavlivanja zločina, kazna bi morala biti veća nego kod opšteg krivičnog djela neprijavlivanja krivičnog djela. Razlozi za propisivanje strožijih kazni jesu instituti zastare krivičnog gonjenja i kažnjavanja, ublažavanja kazne te brisanje osude. Naravno, tu su i razlozi specijalne i generale prevencije, te ispunjavanja svrhe kažnjavanja (satisfakcija).

U vezi navedenog potrebno je navesti stavove profesora P. Novoselca, sa pravnog fakulteta u Zagrebu, koji smatra da se određenjem zapovjedne odgovornosti, prema KZ-u Hrvatske, nije na vjerodostojan način transportiran Statut MKS-a. Slična razmišljanja postoje u vezi njemačkog Zakona o zločinima protiv međunarodnog prava. Tako H. Satzger smatra da, na području odgovornosti nadređenog, navedeni zakon, sasvim svjesno i izričito zaostaje za odredbom člana 28 Statuta MKS-a.¹⁸

Kako bi se izbjegle navedene nejasnoće i problemi, koji se dovode u vezu sa komandnom odgovornošću, pojedine zemlje (Njemačka) donose posebne zakone o zločinima protiv međunarodnog prava, u okviru kojih se uređuje i komandna odgovornost. Tako je i u susjednoj Hrvatskoj bilo prijedloga da se donese poseban zakon o međunarodnim zločinima koji bi obuhvatao određene institute općeg dijela (zapovjednu odgovornost, doživotni zatvor, zastaru), opise pojedinih zločina i procesnopravne odredbe.¹⁹

Međutim Hrvatska se, kao i BiH, odlučila na usaglašavanje materijal-nopravnih odredbi KZ-a sa Statutom MKS-a. Prema stavu hrvatske vlade donošenje novog zakon nije bilo potrebno jer se većina međunarodnih krivičnih djela već nalazila važećem KZ-u. Isti je slučaj i sa BiH.

Smatramo da je mnogo bolje donijeti poseban zakon o međunarodnim zločinima u kojem bi se tretirala komandna odgovornost, nego je odrediti kao posebno krivično djelo. Naravno, tim zakonom trebale bi se ispoštovati međunarodne obaveze i međunarodna tumačenja komandne odgovornosti. Ne bi bili sporni elementi komandne odgovornosti zbog suprotnosti sa nekim općim institutima krivičnog zakona. Njime bi se riješilo

¹⁸ H. Satzger: *Das neue Volkerstrafgesetzbuch*, NStZ, str 129. Navedeno prema: H. Roggeman/ A.Kurtović/ P. Novoselec: *Pravna pitanja suradnje sa međunarodnim kaznenim sudovima u Hrvatskoj i Njemačkoj*, Slobodno Sveučilište, Berlin 2004, 61.

¹⁹ I. Josipović/ D. Krapac/ P. Novoselec: *Stalni međunarodni kazneni sud*, Zagreb 2000, 161.

tretiranje komandne odgovornosti kao običnog krivičnog djela. Međutim, ovakvo rješenje smatramo nerealnim jer bi se taj zakon ustvari donio samo zbog tumačenja komandne odgovornosti, zbog zadovoljavajućeg određenja međunarodnih krivičnih djela u KZ-u BiH.

LITERATURA:

1. B. Pavišić/ B. Grozdanić/ P. Veić, *Komentar kaznenog zakona*, III izmjenjeno i dopunjeno izdanje, Narodne novine, Zagreb 2007.
2. B. Ristivojević, *Odgovornost potčinjenih u međunarodnom krivičnom pravu: komandna odgovornost*, Pravni fakultet, Novi Sad 2003.
3. D. Kos, *Zapovjedna kaznena odgovornost*, Inženjerski biro, Akrualna pitanja kaznenog zakonodavstva, Zagreb 2004.
4. D. Atanacković, *Krivično pravo- posebni deo*, Beograd 1985.
5. H. Roggeman/ A. Kurtović/ P. Novoselec, *Pravna pitanja saradnje sa međunarodnim kaznenim sudovima u Hrvatskoj i Njemačkoj*, Slobodno sveučilište, Berlin 2004.
6. I. Josipović/ D. Krapac/ P. Novoselec, *Stalni međunarodni kazneni sud*, Zagreb 2000.
7. R. Adrić/ M. Stojanović/ K. Kruhonja, *Praćenja suđenja za ratne zločine*, Centar za mir nenasilje i ljudska prava, Osijek 2009.
8. Ž. Horvatić, *Rječnik kaznenog prava*, Masmedia, Zagreb 2002.
9. Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 32/07, 8/10.
10. Krivični zakonik R. Srbije, Službeni glasnik R. Srbije, br. 85/ 05.
11. Zakon o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona R. Hrvatske, Narodne novine, br. 105/04.
12. Bilten Okružnog suda u Beogradu, br. 62/ 2004.
13. MKSJ, Tužilac protiv R. Krstića, IT- 98- 93, od 02.08.2001. godine
14. Sud BiH, Prvostepena presuda u predmetu M. Stupar i dr. br. X- KR- 05/ 24, od 29.07. 2008. godine.
15. Upustvo Ministra odbrane o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u Oružanim snagama R. BiH, Službeni list R BiH, br. 15/ 92.

COMMAND RESPONSIBILITY – ASPECT OF RESPONSIBILITY OR EXCEPTIONAL CRIMINAL OFFENCE

Abstract

Guilt, in other words criminal responsibility of a commanding officer or other higher-ranked people who gave an order to commit a crime or they themselves somehow participated in direct committing of it, was not disputable neither in earlier criminal-law terms theory and practice, nor it is disputable today. Responsibility, in other words the guilt of those higher-ranked people is established by means of institute of committing and assisting in the committing of the crime. It is all about the so-called direct command responsibility. Problem emerges when someone wants to prove the guilt of those people who were positioned in state employment or in military organisations. The problem also emerges in proving the guilt of those people who had decreeing authorisation but they didn't command committing of the crime (there is no evidence of it) but their contribution to the crime is significant. International Community solved this problem, in order to protect civilians, soldiers and prisoners of war by installing the specific aspect of the guilt, in other words responsibility, which is in theory and in practice called command responsibility, indirect command responsibility, or command responsibility *stricto sensu*.

Key words: command responsibility, the aspect of guilt/responsibility, exceptional criminal offence, direct command responsibility, indirect command responsibility.